

HOEKOM VERTAAL. ?

'n Kykie in die werkwinkel van woorde en begrippe

Brig Dr J. H. Picard*

Perhaps artistic translations should preferably be left to the artists. Subject-prose translations are, however, indeed possible, even essential for communication purposes as well as for the conveying of knowledge, information and orders. This article discusses the job of the translator, the characteristics of a good translation and what this requires of a translator. The specific task and purpose of the section Foreign Languages of the SADF and its place in a modern national Defence Force, are finally examined.

'Die vertaling is soos 'n vrou: as sy mooi is, is sy selde getrou en as sy getrou is, is sy selde mooi.'

Hierdie ietwat siniese stelling is nie heeltemal onwaar nie. Inderdaad is die mooi kunsvertaling selde getrou en die werklik getroue vertaling dikwels nie so mooi nie. Vergelyk maar die pragtige Engelse poësie van Fitzgerald (1859) se vertaling van die Rubaiyat van Omar Khajjam, wat vër afwyk van die oorspronklike Arabies, met 'n presiese en letterlike weergawe wat die oorspronklike seggingskrag van die outeur mis — en dit wil voorkom asof die tegniek van vertaling en die kuns van vertaling uiteenloop.

Frits van der Merwe stel die dilemma soos volg:

'In die oorspronklike het ons te doen met 'n harde onbuigsame, onveranderlike werklikheid wat duisende persoonlike assosiasies en moontlikhede in jou wek en 'n skeppingsdrang in die vertaler gaande maak, maar ten spyte daarvan meedoënloos eis dat jy (as vertaler) nie tussen die oorspronklike werk en die leser van die vertaling kom nie.'

Von Humboldt beskou die vertaalopdrag as onvervulbaar. Alle vertaalwerk, sê hy, is 'n poging om 'n onmoontlike taak te volbring; want iedere vertaler moet op een van twee klippe strand: of hy hou hom té presies aan die oorspronklike ten koste van smaak en eie volksidoom, of hy laat hom te veel bind aan die tipiese van eie taal ten koste van die oorspronklike.³ Miskien is dit raadsaam om kunswerkvertalings, uiteraard subjektief soos alle kuns, maar aan kunstenaars oor te laat. Maar die vakprosavertaling is wél moontlik, selfs onmisbaar vir onderlings kommunikasie, oordrag van informasie, kennis, bevele en orders. En dit is so vandat ná die toring van Babel die

wêreld verdeel is in honderdduisende verskillende tale en dialekte en onderlinge verstandhouding, begrip en die ontwikkeling van kennis en die beskawing gekniehalter word.

Suid-Afrika is sêlf 'n kosmos van tale: Afrikaans, Engels, Zoeloe, Xhosa, Venda, Tsonga, Tswana, Sepedi, Sesoetoe, Seswati, Ndebele, Boesmantale, Nama ensovoorts. Hoe kan 'n mens die heterogeniteit van bevolkingsgroepe bymekaar hou, kennis oordra, kultuurbande verstewig, mekaar begryp en die beskawing verdedig? Hier speel die vertaler sy groot rol. En dit is ook die bestaansrede vir 'n omvangryke taaldiens soos dié van die SA Weermag. Die vier fundamentele kenmerke hierbo gestel: sosiale instellings, onderwys, handel en kultuur, en verdediging het een faktor gemeen: kommunikasie deur middel van taal. Dit beteken dat ons kennis en kundigheid moet insamel en versprei, dat ons mekaar moet ondersteun in 'n voortdurend veranderende wêreld, dat ons mekaar moet onderrig in 'n voortdurend ontwikkelende wêreld, dat ons handels- en kultuurbande moet skep om staande te kan bly, en laastens dat ons gesamentlik hierdie beskawingstruktuur moet verdedig teen wanorde en chaos. Ons moet dus vertaal, tolk, 'n onderling verstaanbare terminologie besig, en ons moet mekaar se tale, waar nodig, leer. Dit verg ook opleiding in tale. Maar daar is baie tale in die wêreld en daar is duisende tale in Afrika alleen. En benewens die duisende verskillende tale is daar dialekte. Want elke taal, hoe naverwant dit ook al aan 'n ander taal is (vgl. Afrikaans en Nederlands), het ook sy verskillende spreektaal met eie gesegdes, woordeskat en nuanserings. Voorts is daar baie vlakke van taalgebruik in een taal: die visserman van die Weskus praat van sy *bakkie*, die vakansieganger van 'n *vissersbootjie* en die Kleurling van sy *skuide*. Daarom is een van die eerste en miskien

belangrikste oefeninge van die kwekelingvertaler om in sy eie taal tussen vlakke te vertaal. Die vertaler is die skakel of brug tussen mense, tussen informasie, tussen kulture. En op kongresse waar daar nie tyd vir skriftelike kommunikasie is nie, werk die simultaantolk agter 'n glasafskorting en tolk besprekings uit een taal in 'n ander sodat die kongresgangers uit die verskillende taalgroepe mekaar kan verstaan. Vertaal- en tolkdienste is dus noodsaaklik. Maar ons moet ook weet watter tale wáár gepraat word: dit noodsaak 'n noukeurige taalverspreidingskaart wat baie veldwerk en navorsing kos. Baie onbekende tale is al volgens taalidentifikasiekaarte en -bande geïdentifiseer. Dit is die taak van die seksie Taalprojekte van die Weermag se Taaldiens. Hulle doen die nodige veldwerk in oorleg met liggame soos die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing en universiteite en doen ook ondersoek na taalgesindhede: wil die Zoeloe liewers Afrikaans of Engels praat met Blankes? watter tale moet vir onderwys in sekere gebiede voorkeur kry? ens.

Waar dit nie moontlik of koste-effektief is om te vertaal of om mekaar se tale te leer vanweë die groot aantal verskillende tale nie, moet 'n mens tog kan kommunikeer. Dit skep die behoefte aan 'n lingua franca, 'n gebruiktaal wat almal kan aanleer of gebruik: bv Maleis (Indonesië) of selfs kunsmatige tale soos *Esperanto* hoewel dit kwyn in gebruik omdat lewende mense nie graag 'n dooie of kunsmatige taal maklik aanvaar nie. 'n lingua franca het wél meer bestaansmoontlikheid. In Suid-Afrika het ons 'n taal wat ontstaan het in Natal as omgangsmiddel tussen die Indiese suikerrietwerkers en plaaslike Zoeloes. Dié taal het blykbaar goed inslag gevind. Dit het spontaan ontstaan en is later as omgangsmiddel deur die Mynwese oorgeneem. En ons moet onthou dat die myne Swartes uit gebiede soos Mosambiek, Zambië, Malawi en baie ander plekke oor ons grense rekruteer. Die kamer van Mynwese het sedert die vyftiger jare al meer as 2 000 000 Bantoes die ⁴ taal aangeleer en selfs tot in Tanzanië verstaan baie van die inwoners die kommunikasie-middel wat deur terugkerende mynwerkers tot vër oor ons grense gedra is. Dit gaan nie hier oor 'n a priori-verklaring dat *Fanakalo* reeds effektief bevind is deur enige ondersoek nie. Wat wel so is, is dat baie mense hier en oor die grens dit verstaan en gebruik; dat dit maklik aangeleer word en dat terroriste heel waarskynlik hiervan gebruik maak in opleidingskursusse aan stamlede van verskillende taalgroepe.

Fanakalo is dus 'n lingua franca wat die moeite werd skyn te wees om te leer, en dit is beslis nie 'n kunsmatig opgedronge produk nie. Wat dit miskien so effektief skyn te maak, is dat dit 'n baie groot persentasie Zoeloe-woorde bevat. En Zoeloe is 'n wydverspreide taal in Suidelike Afrika.

Maar wat ten opsigte van *Fanakalo* of enige ander taal van deurslaggewende belang is, is die houding van die betrokke groepe teenoor 'n bepaalde taal. En om die houding te bepaal, is *feite* nodig — nie bloot opinies nie.

Hoe kan opleiding in tale slaag as sowat elke gebied 'n ander taal het? Almal kan nie alle Bantoetale leer nie. Maar wat wel moontlik is, is die planmatig gerigte opleiding van soldate wat in bepaalde gebiede opereer. So sal die mense in Noord-Transvaal Sepedi leer, dié in Natal Zoeloe, die in die Transkei Xhosa, ens. En as die vier of vyf belangrikste tale geïdentifiseer word en aangewese persone territoriaal gerigte Bantootaalopleiding gee, het die opleiding wel sin.

Maar die verspreiding van alle tale en dialekte is nog nie ten volle bekend nie. In sommige gebiede loop tale so geleidelik in mekaar oor, dat dit sake uiters bemoeilik. Vir die ekonoom, taalkundige, sosioloog en militêr is dit dus uiters noodsaaklik om oor 'n akkurate insig in taalverspreiding te beskik: 'n goed gekarteerde beeld dus, 'n akkurate taalverspreidingskaart. So 'n kaart ontstaan na 'n nougesette ondersoek, plaaslike opname en korrelasie met demografiese data, sensus en statistiek.

Dergelike taalkundige opnames vorm die basis vir beplanning en is take vir die sosiolinguïes met 'n direkte praktiese waarde vir almal op ekonomiese, sosiaal-, sielkundig-, en kultureel-kommunikatiewe vlakke. In die bekamping van insurgensie beweeg 'n mens op al hierdie vlakke. Van die SALM vlieënier wat in 'n afgeleë gebied 'n noodlanding doen en oor basiese taalkommunikasievermoë moet beskik, tot die gespesialiseerde sosioloog en sielkundige wat poog om half vyandiggesinde of neutraalstaande stamme aan ons kant te kry. Veral ook vir tegniese, landboukundige, geneeskundige, opvoedkundige en kulturele hulp deur die RSA se deskundiges aan tuislande en stamme is taalkommunikasievermoë van uiterste belang. Die militêr vorm deel van hierdie proses. Hy help saam met sy kollegas uit ander departemente. In noodtoestande soos oorstromings, aardbewings, en ander natuurrampe is hy die man wat gaan inspring en

wat verligting sal moet bring. Hy moet met die stamlede skakel, met hulle kommunikeer en hulle gerusstel as dinge verkeerd loop. Die aanwesigheid van die militêr beteken vandag nie meer bloot militêre optrede nie. Dit beteken rus, vrede en materiële en ander hulp. Die militêr se beeld verander so van een van geweld na een van vrede. En sodoende sal die Swartman se eertydse onwilligheid vanweë vrees en onbegrip verander kan word na 'n houding van medewerking met die RSA en vreedsame en produktiewe naasbestaan.

Aan die vertaler wat 'n direkte funksie vervul in die bewerkstelling van so 'n vreedsame en produktiewe naasbestaan, word hoë eise gestel en hy (of sy) dra 'n groot verantwoordelikheid. Van vertalings en interpretasies hang menselewens, miljoene rande en selfs die voortbestaan van 'n nasie af. Dink byvoorbeeld aan verkeerde vertalings van moordsaakdokumente, van internasionale verdrae, van belangrike formules; van spesifikasies, van wetsbepalings. En 'n goeie vertaling verg baie van die vertaler. Die begrip 'liefde' het byvoorbeeld in 'n paar primitiewe tale verskillende woorde: dit kan dui op liefde van 'n vader vir sy kinders, man vir 'n vrou, liefde van 'n moeder vir haar dogter ens.⁵ As 'n vertaler (of tolk) die verkeerde woord gebruik, kan die hele boodskap verkeerd oorgedra word. Dieselfde geld vir die woord 'sneeu' vir 'n Eskimo. En hoe gaan jy vir 'n Boesman die Bybelse vergelykings van 'pêrels voor die swyne werp,' of 'brood op die water werp' vertaal?

Wat verg 'n goeie vakprosa-vertaling?

- 'n Volledige begrip van wat vertaal moet word.
- Die juiste terminologie.
- Idiomatiese hanteervermoë en 'n hoë graad van taalkennis van die moedertaal — want 'n goeie vertaler vertaal net in sy moedertaal.
- Duidelikheid — 'n kommunikasievereiste.
- Professionele afwerking: netjiese taalkundige versorging en aanbieding.

Op grond hiervan kan 'n voorlopige omskrywing van vertaling soos volg lui: "'n Feitlik juiste, idiomaties aanvaarbare en begripmatig geregverdigde, duidelike oorsetting van die boodskap in die oorsprongtaal na die doeltaal in professioneel afgewerkte vorm'.⁶

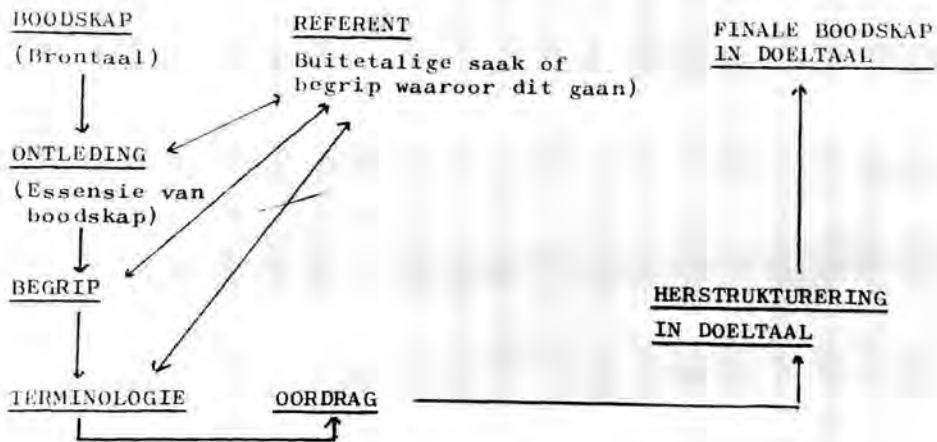
Watter vereiste stel dit aan die vertaler?

- 'n Breë algemene kennis, veral van die milieu, kultuur en agtergrond van die brontaal.
- 'n Bereidheid om hom (of haar) die moeite van navorsing te getroos — dus deurvorsing van algemene en wetenskaplike tegniese en prakties gefundeerde dokumentasie.
- 'n Redelike kennis van die vakgebied (indien moontlik) en goeie observasie- en/of luis-tervermoë.
- Taalkundige aanleg en uitdrukkingsvermoë.
- 'n Hoë graad van kennis in ten minste die moedertaal en twee of drie ander tale.
- 'n Sin vir sintese.
- Tikvermoë: goeie mündelinge oordrag en 'n netjiese handskrif
- Geduld, toegewydheid en konsentrasievermoë.
- Geloof in die belangrikheid van die taak, entoesiasme en . . . 'n sin vir humor.
- Takt en mensekennis.

Die laaste drie elemente is noodsaaklik met die oog op die lang, harde en soms ondankbare taak en die kritiek wat onvermydelik volg.

Ongeag die model van die vertaalproses wat as uitgangspunt geld, dek die proses die begripstige oordrag van 'n boodskap of teks uit taal a na taal b. Die proses kan soos volg geïllustreer word.⁷

Dit is duidelik uit die diagram op bladsy 4 by die aanvanklike begripstige proses daar gedurig terugverwys word na die saak of begrip self as 'n kontrole vir die juistheid van die uiteindelijke vertaling. Dit dek uiteraard ook die vlakke (of registers) van sowel bron- as moedertaalgebruik want dit is onvanpas om in 'n wetenskaplike dokument aan akademici die taal van leke te gebruik. Veel hang ook af van die doel met die vertaling. Vertalings wat suiwer informatief gebruik word — soos byvoorbeeld vir 'n ingenieur wat net 'n begrip wil hê van 'n nuwe installasie — is minder veeleisend as 'n dokument wat vir publikasie met 'n sekere doel gebruik sal word. Die doel sal in dergelike gevalle ook grootliks die

gehalte en afwerking van die verlangde produk bepaal.

Die taaldiens SAW is daarop ingestel om al die betrokke soorte vertaling te lewer. Dit wissel van inligtingsvertalings, oorklankings en spesifikasies tot toesprake, debatsredes vir die Volksraad, reklamestukke en opleidingstof. Dieselfde verskeidenheid geld ten opsigte van tolking. Die vereistes van simultaan tolkdienste wyk radikaal af van dié in *ad hoc*- of hoftolkwerk.

In die RSA het die vertalerberoep eers oor die afgelope dekade tot sy reg begin kom. Die SA Instituut van Vertalers en Tolke het reeds voor- en nagraadse vertalerskursusse aan universiteite (UNISA, Wits, Stellenbosch en Rhodes) ingestel en die liggaam stel minimum vertaal- en tolktariewe bekend. Maar daar lê nog heelwat werk voor, veral ten opsigte van die talle inheemse tale en die tale van die Swart state en tuislande.

By al hierdie aspekte is die Taaldiens SAW intens betrokke. Die seksie Vreemde Tale skakel nou in by die rekenaarterminaal waar terminologieë op slag geneem word. Die seksie skakel ook in by die seksie Taalopleiding van die Direkoraat. Op dié wyse word vertaaldienste direk gekoppel aan die jongste tendense in dialektstudie, grammatika

en woordeskatuitbreiding sodat die diens gedurig aanpas by die vereistes van 'n moderne Volkswaeremag, 'n waeremag wat nie net beskerm en verdedig nie, maar wat ook opvoed en 'n groot bydrae lewer op kulturele en tegniese gebied.

* Brig Dr J. H. Picard S M, D Litt et Phil, is Direkteur Taaldiens van die SAW.

Verwysplase

1. 1958. Van der Merwe, F. P. *Die Vertaling as Kuns*. SAUK
2. 1975. Picard, J. H. Voordrag aan Veldwerkers.
3. 1974. Picard, J. H. Jaarverslag SAIVERT, Pretoria
4. 1980. Picard, J. H. Terminologie in diens van die Vertaler. Referaat vir SA Linguistiese Vereniging Kaapstad.

Voetnotas.

1. 1958. Van der Merwe, F.p. p. 2
2. op cit p. 236
3. op cit p. 4
4. Picard, 1975
5. Picard, 1974
6. Picard, 1974 (AJV)
7. Picard 1980